

O dialogu

Projev k udělení ceny Prix Irene

Mám pochybnosti, zda je tato cena udělena správnému člověku, protože podle statutu se uděluje lidem, kteří se snaží – cituji – o tvorbu míru mezi lidskými skupinami různých názorů. Já jsem však v pokusech o takové vzájemné porozumění zcela zjevně selhal. Až natolik, že už se o něj nepokouším.

Takže tento proslov bude spíše antitezí samotné ceny, za což se předem omlouvám. Bude o tom, že dnes je snaha o porozumění a mír mezi lidskými skupinami, které o takový mír nestojí, zbytečným mrháním sil. A že ty jsou dnes potřebné jinde.

Selhal jsem zřejmě proto, že i když jsem často vedl dialogy s lidmi tak odlišných názorů, jako může takový fašista či rasista jen být, vedl jsem je jako spisovatel, kterého zajímá lidská duše, ne proto, abych dosáhl vzájemného porozumění.

Naslouchal jsem i argumentoval, ale posléze jsem přišel na to, že duše takových lidí je nezajímavá, protože je nesvobodná jako pták uvězněný v kleci svých předsudků a konspiračních teorií. Čím je zajímavý pták v kleci než jen tím, že je zajatec a jeho duše tudíž není otevřená světu?

Můj postoj má asi kořeny v mládí, když jsem vůbec nechápal svého otce a další disidenty z jeho generace, kteří se na výsleších pokoušeli o porozumění se svými vězniteli z StB a přesvědčovali je, že se mýlí. Pokoušeli se být jim partnery v diskusi. Já jsem naopak považoval tyto lidi za jakési cizince z jiného vesmíru, s nimiž nemám nic společného. V první větě jsem jim tento postoj oznámil a zbytek výslechu jsem už jen mlčel.

Většinu ostatních jsem však tehdy považoval za své partnery k diskusi a za dobré lidi. Byl jsem přesvědčen o tom, že vyjma hrstky estébáků je drtivá většina lidí morálních, že jsou jen vnějšími okolnostmi tehdejšího režimu nuceni chovat se špatně.

Dokonce i na vojně, kde jsem dva roky sloužil a ve svých dvaceti letech se setkal s nejpodivnějším charakterem ze společenské spodiny, jsem musel uznat, že třeba i takový ožrala, jakým byl velitel naší trestanecké roty, byl v jádru dobrý člověk.

Svobodně nenávidět

Jenže po roce 89 se mi tato představa o lidech zhroutila. Ne proto, že se společnost jako po velkém třesku najednou rozlétla do různých názorových galaxií, ale proto, že překvapivě velká část těchto názorových proudů – od nacionalistů přes fašisty až po komunisty – byla provázena vášnivou nenávistí.

A k mému ještě většímu údivu dokonce nenávistí ke mne osobně. Tuto zkušenost jsem neznal, protože například estébáci si dávali záležet, aby mi dali najevo, že jejich vztah ke mně je přísně neosobní.

Jen několik týdnů po revoluci mi na setkání slovenských spisovatelů jeden z nich v mém věku vmetl do tváře větu: "Dobře sis to vymyslel, ty hajzle!" Chtěl tím říct, že jsem se stal zakázaným spisovatelem záměrně a vypočítavě s jistotou, že režim padne a já se stanu slavným, zatímco on, který v tom režimu publikoval, padne nezaslouženě na dno. Měl jsem se pokusit mu vysvětlit, že se mýlí? Jeho nenávist vůči mně, byť jsme se potkali poprvé, mne tehdy tak ohromila, že jsem od něj jen couvl a prchal z jeho dosahu.

Rychle jsem zjistil, že v demokracii se mnozí lidé svobodně rozhodli pro život ve lži a ve hříchu nenávisti. Od té doby uplynulo pětatřicet let a zdá se mi, že těch lidí spíše přibývá. Nedávno šla proti mně jedna paní, dívala se mi upřeně do očí a když mne mījela, řekla: “Ty špíno!”

Co jí přimělo mi to říct? Je nešťastná a považuje mne za příčinu svého neštěstí? Měl jsem utíkat za ní a pokusit se s ní mluvit, pokusit se o porozumění? Jenže ten okamžik byl tak kunderovsky směšný, že jsem se ke svému vlastnímu překvapení začal hlasitě smát, čímž jsem ji asi urazil.

Možná je nenávist drogou ulevující nešťastné duši, která je zajatcem zklamání z demokracie, korupce a sobeckých politiků. Nedávná studie zjistila silnou korelaci mezi vírou v konspirační teorie a mírou korupce v jednotlivých zemích. Lidé plni nenávisti vůči elitám cítí vlastní bezmocnost a považují se za oběti marginalizace.

To všechno chápu, ale přesto nemám pro takovou nenávist porozumění, protože každý se svobodně rozhoduje, jak se svým zklamáním naložit. Každý z nás je odpovědný za stav své duše.

Droga

Problém s nenávistí je, že je jako droga a posléze potřebuje stále větší dávky. A jak víme, dealerem této drogy jsou sociální sítě a především politici. Octli jsme se v éře, kdy nešťastní lidé berou dávky nenávisti, volně dostupné a zdarma, po hrstech.

Mistři ve vaření této drogy jsou v našich zemích dva politici – Robert Fico a Andrej Babiš. Obrátili zklamání z demokracie a z korupce, na které mají ostatně sami lví podíl, ve svůj prospěch. Všemožnými způsoby dávají lidem najevo, že jejich neštěstí, jejich zklamání ze života ve svobodě, je oprávněné a že se nemusí stydět za svoji nostalgii za komunismem, že se nemusí stydět za svoji tehdejší nemorálnost, že je to právě naopak – mají být na svoji minulost hrdí a mají právo nenávidět ty, kteří je vyhnali z ráje normalizačního režimu do marasmu liberální demokracie.

Na Slovensku hraje Fico otevřenou hru, protože jeho voliči se nostalgií za minulým režimem netají. V Česku si takovou hru žádný politik – kromě otevřených komunistů, jejichž úspěch však byl omezen – nedovolil. Češi se totiž za svoji nostalgii stydí.

Musel přijít až Slovák Babiš, jehož komunistická minulost – stejně jako Ficova – mluví sama za sebe. Babiš ani nemusí otevřeně adorat bývalý režim, stačí mu těžit ze zklamání. Volič toužící po minulosti už si dotvoří díky Babišově příběhu onu nostalgii sám.

Dobře míněná lhostejnost

Ano, já vím, dějiny jsou plné násilí pramenící z nenávisti vůči druhým, ať už proto, že mají jinou barvu pleti nebo prostě jen jiný názor či víru. A jsou éry, kdy násilí propuká s větší razancí než jindy a jsou éry vystřízlivění, kdy nastane zděšení, co jsme to provedli.

Ale pořád zůstává stejná otázka: jak je možné, že lidé zešílí, jak to šílenství zastavit dříve, než propukne vraždění, jak se chovat v takové době a co dělat, až to šílenství pomine?

Četl jsem spoustu knih o holokaustu či genocidách a odnesl jsem si z nich jen poznání, že lidstvo nezískalo imunitu proti opakování těchto hrůz. Jak mi řekli Ukrajinci, když jsem před rokem vezl s přáteli sanitky na frontu, těch slavných padesát tisíc černých pytlů, které měli Rusové sebou při invazi, nebyly pro jejich vlastní mrtvé, ale pro padesát tisíc Ukrajinců,

jejichž jmenný seznam byl k těm pytlům přiřazen. Hodlali vyvraždit celou elitu ukrajinského národa.

Víme, jak se chovat vůči těm, kteří vraždí. Bojovat s nimi. Ale jak se chovat vůči těm, kteří toto vraždění schvalují, buď otevřeně, nebo skrytě svojí lhostejností?

Ukrajinci už prožívají to, co Evropané v boji proti Hitlerovi. Nenávidí všechny Rusy tak jako Evropané nenáviděli všechny Němce. Zřejmě se té nenávisti nelze vyhnout, protože to je zdroj vůle k obraně.

Ale my v této fázi nejsme a navíc jsme situaci, kdy nenávist národ nesjednocuje vůči nepříteli, ale bují uvnitř našich společností. Jsme někde v roce 1938, jak říká izraelský historik Yuval Noah Harari. Slovenský i český fašismus tehdy sršel energií nenávisti a Karel Čapek byl oprávněně zděšen.

Jak se má člověk chovat v takové situaci? Zkoušel jsem různé strategie. Nejdříve jsem argumentoval, to však vedlo jen ke zvyšování hlasu. Pro člověka posedlého konspiračními teoriemi jste totiž nepřítel už jen proto, že se pokoušíte mu je vyvrátit. Stáváte se totiž pro něj důkazem, že světové spiknutí existuje a vy ste jeho členem. Vést dialog s člověkem, který ho vést nechce, podle mého názoru nelze.

V poslední fázi jsem už jen mlčky naslouchal, nic nového jsem se však nedozvěděl a k porozumění jsem nijak nepřispěl. Měl jsem naději, že svým mlčením utlumím hněv, ale byla to marná naděje.

Napsal jsem v jednom textu, že mě tito lidé přestali zajímat, čímž jsem jim chtěl říct, že jim nabízím vzájemnou lhostejnost jako vstřícné gesto tolerance. Ale sklidil jsem jen další nenávist i dobře míněnou kritiku, že svojí lhostejností je urážím.

Radost z diskuse

Mnoho lidí se mi na Slovensku svěruje se svým zděšením, zastavují mne na ulici a ptají se, jak se mají vyrovnat s útoky na sebe na sociálních sítích jen proto, že se hlásí k liberálním hodnotám. Jak se mají vyrovnat s tím, že jejich rodiče jsou posedlí konspiračními teoriemi a křičí na své dospělé děti, že slouží ďáblu?

Nemůžu jim poradit, co dělám já, když selhali všechny mé strategie, totiž vysmívat se absurditě zla. Celý život nacházím ve schránce dopisy anonymů přející smrt mně i mé rodině. Kdysi je posílali estébáci, pak nacionalisté, dnes je to pestrá směs lidí, jimž je nenávist zdrojem potěšení a přibýly jejich elektronické verze. Občas jsem ty dopisy četl, ale jsou pořád stejné, není v nich ani stopy po imaginaci či myšlence. K smíchu je jen samotná jejich absurdní existence jako důkaz lidské hlouposti.

Ale to nemůžu těm zděšeným lidem radit, nemají za sebou můj celoživotní trénink. Hroutí se z toho střetu s nenávistí, která ničí jejich přirozenou víru v lidské dobro a já jim říkám, že se mýlí, dobrých lidí je mnohem víc, než kolik jich dokáží poznat. Říkám jim, ať se té nenávisti obloukem vyhýbají a když jim rodiče spílají, ať tiše odejdou od stolu. Říkám jim, ať ochraňují před nenávistí svoji duši, zvenčí i zevnitř, protože cílem nenávisti je právě ničení duše.

Tato rada ovšem není míněna demokratickým politikům, od nichž naopak očekávám, že se nenávisti a zlu postaví jménem svých voličů čelem, jak je v evropských dějinách dobrým zvykem.

Jinými slovy, říkám jim, ať se s lidmi, kteří jsou posedlí nenávistí, nepokoušejí o porozumění a smíření, protože nemůžou uspět. Říkám jim, ať vyhledávají dobré lidi, protože v jejich

společenství duše pookřeje. S nimi ať vedou debaty a naslouchají jejích různým názorům, s nimi ať sdílejí radost z takové diskuse. A můžou to být samozřejmě i voliči Fica nebo Babiše, pokud na vás nebudou křičet.

Ostatně i Václav Havel, jeden z nejlaskavějších lidí, jaké jsem znal, odmítal jako prezident přijmout funkcionáře komunistické strany, kteří byli zvoleni do parlamentu ze svobodné vůle svých voličů. Havlovi bylo vyčítáno, že svým gestem odmítá právě ony voliče. Ano, jistě, ale podle mého názoru právem. Odkazoval jim, že ti, kteří svobodně schvalují zjevné zlo, nemají v jeho světě místo.

Jsem si jist, že jednou tato doba šílenství pomine, snad bez toho, abychom si museli projít érou násilí. Jednou ta nenávist odejde jako virus, který se unaví a také proto, že v neustálem hněvu se špatně žije.

Pak přijde čas na tvorbu míru a porozumění, na léčbu těch zraněných duší, které o ni budou stát. Ale obávám se, že dnešní doba tomuto porozumění nepřeje a já svůj úkol chápu jako zájem o ty, jejich duše jsou svobodné a otevřené, byť plny úzkosti.

Obávám se ovšem, že tímto postojem nesplňuji kritéria kladena na tuto cenu. Měl jsem v životě obrovské štěstí na spoustu dobrých lidí, a proto mám právo nepovažovat se za dobrého člověka, což je ovšem výhoda spisovatele, neboť mi umožňuje vidět špatnost také u jiných. Jak říká postava z románu Nostromo Josepha Conrada, doktor Monygham: "Je opravdu velmi nerozumné žádat, aby měl člověk o tolik lepší mínění o druhých, než může mít sám o sobě."

Nicméně příliš si vážím osazenstvo poroty, než abych jejímu rozhodnutí vzdoroval. Tudíž jí děkuji a děkuji také za pozornost.

Martin M. Šimečka